
ПРАВА НА ЧОВЕКА

РЕШЕНИЯТА НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪД ПО ПРАВАТА НА ЧОВЕКА ПО БЪЛГАРСКИ ЖАЛБИ ПРЕЗ 2021 ГОДИНА

*Светла Маргаритова-Вучкова**

В настоящата статия е представен кратък обзор на дейността на Европейския съд по правата на човека (ЕСПЧ) през изминалата година. Наред с това е направен преглед на решенията, постановени по български жалби през 2021 година. Тя няма за цел да представи подробен анализ на отделните актове на Съда, а по-скоро да очертае една обща картина на практиката му като цяло и по българските дела.

В предговора към доклада на ЕСПЧ за дейността му през 2021 г. неговият председател – г-н Роберт Спаньо, изтъква, че изминалата година е била ключова.¹ Процесът на реформиране на системата за правораздаване, започнал след конференцията в Интерлакен през 2020 г., успешно завършва след осъществяването на редица вътрешни реформи както в методите на работа, така и в рационализирането на процедурите с цел да се повиши ефективността. Той обръща сериозно внимание на политиката на приоритизация, която и за в бъдеще ще продължи да бъде във фокуса на внимание на Съда. Според него е настъпил моментът за една нова парадигма, при която на преден план не следва да се поставя само броят на приключилите дела, а как са били решени най-важните (приоритетните) случаи. Новата стратегия на Съда е насочена към идентифицирането на ключови дела, които поста-

* Доктор по право.

¹ Вж. доклада на следната страница: <https://echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=court/annualreports&c=fre>.

вят важни проблеми във връзка със защитата на правата на човека. Към настоящия момент са идентифицирани около 530 такива дела, които засягат следните проблеми: свободата на изразяване, правото на справедлив процес, телефонните подслушвания и тайното наблюдение на журналисти, жалбите, отнасящи се до пандемията, дискриминацията по отношение на сексуалните малцинства, правото на информация и замърсяването на околната среда.

Наред с това от 1 септември 2021 г. за период от две години е решено съставите от трима съдии (т.нар. Комитети) да изготвят решенията си (по допустимост и по същество) с по-кратки мотиви (до 2000 думи), тъй като това са най-вече повтарящи се случаи, които са били предмет на разглеждане от Камарата и по тях има добре установена практика. По този начин се цели да се намали забавянето в постановяването на съдебните актове.

Другото ключово събитие в дейността на Съда е влизането в сила на Протокол № 15 към Европейската конвенция за правата на човека на 1 август 2021 г., чието прилагане започна от 1 февруари 2022 година. Чрез него се поставя акцент върху принципите на субсидиарността, очертани в преамбюла на Конвенцията.

В резултат на реформите от последните години тенденцията за постепенно намаляване на броя на регистрираните жалби се запазва, като висящите жалби през 2021 г. са 70 150. Най-голям е дялът на жалбите от три държави – Русия, Турция и Украйна (съответно 24%, 21,7%, 16,2%). Следващите места се заемат от Румъния, Италия, Полша и Азербайджан. България се нарежда едва на 15-о място с 537 жалби.

През 2021 г. ЕСПЧ постанови 34 решения срещу страната ни по съществуващото на спора – по 51 жалби.² Едно от тях е на Голямото отделение (по делото *X and Others v. Bulgaria*), 21 са постановени от Камара от 7 съдии, а 12 от тях – от Комитет от трима съдии, тъй като жалбите са повдигали повтарящи се оплаквания, които вече са били разглеждани от Съда. В сравнение с предходните го-

² Несъответствието между двете цифри се дължи на обстоятелството, че по някои дела за общо разглеждане са били обединени по няколко жалби, а решението по всички тях е едно.

дини може да се констатира, че броят на постановените решения през 2021 г. се доближава до този от миналата година, когато те са били 37, и надвишава значително този през 2019 г., когато са били едва 19.

Най-много са установените нарушения по чл. 3 – забрана на изтезанията, на нехуманното и унизителното третиране – седем на брой, следвани от тези по чл. 6 в неговите наказателни (в четири жалби) и граждански (в пет жалби) аспекти, и правото на мирно ползване на собствеността по чл. 1 от Протокол № 1 – в пет решения. Следва да се направи уговорката, че подборът на самите жалби е извел именно нарушения по посочените текстове, но това съвсем не означава, че най-голям е броят на жалбите тъкмо по тях.

Наред с това са постановени и 28 решения по допустимост по 45 жалби, от които 7 са обявени за недопустими³, а останалите дела са приключили с постигането на приятелско споразумение между страните или с подписана едностранна декларация от правителството, с която то признава нарушението и приема да изплати предложеното от Съда обезщетение. Най-често това са били оплаквания за лошите материални условия в местата за лишаване от свобода и за липсата на ефективно вътрешноправно средство за защита.

Във времеви аспект може да се констатират две тенденции. От една страна, се наблюдава стремеж да се решат най-старите по време жалби, регистрирани между 2010 и 2016 г. (общо 23). От друга, е налагащата се политика на приоритизация, която е видима, защото са постановени решения по жалби, регистрирани през 2017–2020 г.

Три от жалбите са класифицирани в първо ниво по важност, а още шест – във второ. Това е индикатор за значимостта на проблемите, които според Съда са повдигнати в тях и заслужават особено внимание. По-долу ще бъде представен кратък преглед именно на тези решения.

³ По всяка от тях Съдът излага мотиви, които сами по себе си заслужават отделен анализ.

Решенията, които са квалифицирани в първо ниво по значимост, са по делата *Ribcheva and Others v. Bulgaria*⁴, *Handzhiyski v. Bulgaria*⁵ и *Todorov and Others v. Bulgaria*⁶ (в което са обединени за разглеждане 7 жалби на 14 жалбоподатели).

Първото от тях е във връзка с депозираната жалба от майката, съпругата и дъщерята на офицер, убит по време на полицейска операция по задържането на въоръженото лице П. П. в Лясковец на 14 март 2014 г. ЕСПЧ установява нарушение на процедурния аспект на чл. 2 по повод на разследването на причините за смъртта на командоса. Съдът намира, че освен отговорността на прекия убиец властите са били длъжни да разследват дали длъжностни лица са допринесли за смъртта на офицера чрез небрежни действия или пропуски при планирането и провеждането на операцията и предприели ли са разумни мерки, за да защитят живота на офицера. Наред с това проведените вътрешни разследвания са имали чисто служебен характер, липсвала е всякаква публичност, информацията в тях е била класифицирана и близките не са имали достъп до нея в продължение на няколко години. Тези сериозни пропуски в действията на властите по повод на причинената смърт вероятно са дали основание на Съда да квалифицира делото в първо ниво на значимост.

Второто решение – *Handzhiyski v. Bulgaria*, е по повод на санкционирането на жалбоподателя на основание Указа за борба срещу дребното хулиганство за това, че е поставил върху паметника на Димитър Благоев в Благоевград шапка на Дядо Коледа и червен чувал с надпис „Оставка“. Съдът намира, че е било допуснато нарушение на правото на изразяване на мнение на жалбоподателя, който чрез своите действия е изразил протеста си срещу управляващото правителство, а не е целял да осъди историческата роля на Димитър Благоев. Наред с това тези действия не са били свързани с насилие, нито физически са повредили паметника.⁷

⁴ Applications nos. 37801/16, 39549/16 and 40658/16, 30 mars 2021.

⁵ Application no. 10783/14, 6 April 2021.

⁶ Applications nos. 50705/11 and 6 others, 13 July 2021.

⁷ Подобен е казусът, по който неотдавна бе постановено още едно решение от Съда – *Genov and Sarbinska v. Bulgaria* (Application no. 52358/15), 30 November 2021. В него жалбоподателите са били осъдени за хулиганство

Установеното нарушение на чл. 10 от Конвенцията не е свързано с непропорционалността на наложената санкция, а с нейната неоснователност и вероятно ЕСПЧ би искал да обърне внимание на националния съд, че съществуват и нестандартни форми на изразяване на мнение, които не би следвало да са обект на наказателно преследване.

Третото решение, класифицирано в първо ниво по значимост – *Todorov and Others v. Bulgaria*, е свързано с различни оплаквания за нарушения на Конвенцията по повод на отнетото имущество на жалбоподателите по Закона за отнемане в полза на държавата на имущество, придобито от престъпна дейност, приет през 2005 година. Жалбите са разгледани в светлината на чл. 1 от Протокол № 1 във връзка с правилото за контрол върху собствеността. Съдът намира нарушение на принципа на пропорционалност в четири от случаите, тъй като националните съдилища изобщо не са изследвали наличието на причинно-следствена връзка между извършеното престъпление и евентуално придобитите незаконни доходи от него, а сляпо са приложили презумпцията на чл. 4 от закона от 2005 година. Наред с това националните съдилища не са посочили дали стойността на активите, които трябва да бъдат отнети, се равнява на установеното несъответствие между приходите и разходите на жалбоподателите. При останалите три жалби не е установено нарушение, тъй като националните съдилища в мотивите си са обосנוвали несъответствието между легалните приходи на жалбоподателите и техните доходи въз основа на назначените съдебно-икономически експертизи. Аргументите на ЕСПЧ биха могли да бъдат използвани като своеобразен стандарт от страна на българския съд при прилагането на закона.

Решенията, класифицирани във второ ниво по значимост, са разнообразни по повдигнатите в тях проблеми.

Делото *D c. Bulgarie*⁸ е по повод на непредоставянето на международна закрила на турски журналист, опитал се да преми-

поради това, че са оцветили паметника на партизаните пред централата на БСП в София. И в този случай Съдът установява нарушение на чл. 10.

⁸ Requête no 29447/17, 13 juillet 2021.

не незаконно българо-румънската граница след неуспешния преврат през юли 2016 г. срещу турския президент Ердоган, поради което е било допуснато нарушение на чл. 3 в неговите материални аспекти. Съдът приема, че нито един от компетентните органи, които са били ангажирани със случая, не е приел обясненията на жалбоподателя като искане за защита. Съответно не е започната и процедура по предоставяне на международна закрила. ЕСПЧ е изненадан, че при наличната информация относно рисковете жалбоподателят да бъде подложен на нехуманно третиране или изтезание българските власти са отказали да проверят фактите. Съдът стига до извода, че съответните отговорни институции не са изпълнили задължението си за сътрудничество, изисквано в производството по защита. Не е подминат и фактът, че жалбоподателят не е имал достъп до адвокат или до представител на специализирана неправителствена организация, която би му помогнала да прецени дали положението му поражда право на международна закрила. Съдът обръща внимание и на изключителната бързина, с която жалбоподателят е предаден на турските власти и която също му е попречила да упражни правото си на защита. Заповедта за депортиране е изпълнена незабавно, без жалбоподателят да е имал възможност да разбере съдържанието ѝ и да поиска спиране на изпълнението ѝ съгласно действащото законодателство. Тази бързина – в рамките на 24 часа след ареста на жалбоподателя на българо-румънската граница, е довела до превръщането на съществуващите правни средства в неефективни на практика и следователно – недостъпни. Класифицирането на жалбата във второ ниво по значимост в случая би могло да се възприеме като обръщане на внимание на българските институции, че когато въпросът е свързан с искане за предоставяне на международна закрила и съществува сериозен риск при експулсирането му лицето да бъде подложено на нехуманно отношение, те следва да проявят особено старание и отговорност при преценката на всички факти и обстоятелства.

В решението по делото *Vasil Vasilev v. Bulgaria*⁹ Съдът установява нарушения както на чл. 6, § 1, така и на чл. 8 ЕКПЧ поради това, че телефонните разговори между жалбоподателя – адвокат по професия, и негов клиент са били записани и включени като част от доказателствата по наказателното дело въпреки направеното искане да бъдат изключени от него. След приключването на наказателното производство с оправдателна присъда жалбоподателят предявява иск по ЗОДОВ и това производство е засекретено, тъй като по него е приложено наказателното дело, в което е имало класифицирана информация. Съдът подлага на критика преценката на Административния съд автоматично да изключи публичността на процеса само поради наличието на класифицирана информация, без да анализира нарушава ли се някаква тайна на държавата, или не. Извън горното съображение липсата на публични заседания не е била оправдана и поради естеството на правния спор. Делото се е отнасяло до отговорността на държавните органи за предполагаемо нарушение на правата по чл. 8 от Конвенцията. Наред с това е бил възпрепятстван и самият достъп до съдебното решение и то не е станало публично достояние. Съдът обръща внимание, че непубликуването на решенията е резултат от автоматичното класифициране на цялото дело, без каквато и да е оценка на необходимостта и пропорционалността на тази мярка. Това е проблем, който продължава да съществува в практиката на съдилищата и е констатиран в предходни решения на ЕСПЧ по български дела. Наред с това е установено нарушение и на чл. 8 поради липса на достатъчно яснота в правната рамка и необходимите процесуални гаранции, свързани с унищожаването на случайно прехванатите разговори между адвокат и клиент. Именно констатирането на този сериозен проблем поради пропуски в законодателството вероятно е и причината делото да бъде класифицирано във второ ниво по значимост.

Решението по делото *Miroslava Todorova c. Bulgarie*¹⁰ е емблематично по няколко самостоятелни причини. То е по повод на дисциплинарните производства срещу съдия Мирослава

⁹ Application no. 7610/15, 16 november 2021.

¹⁰ Requête no 40072/13, 19 octobre 2021.

Тодорова, предизвикани от нейните публични критични позиции в качеството ѝ на председател на Съюза на съдиите в България в периода 2009–2012 г. срещу дейността на Висшия съдебен съвет. ЕСПЧ констатира, че е била налице намеса в свободата на изразяване на жалбоподателката по въпроси от дебат, които са представлявали обществен интерес, и тя е участвала в тях в качеството си на председател на професионалното сдружение на съдиите, затова би следвало свободата ѝ на изразяване да се ползва с по-високо ниво на защита. Поради това Съдът заключава, че намесата е била непропорционална на преследваната цел. За първи път по българско дело Съдът установява нарушение на чл. 18 от Конвенцията.¹¹ След задълбочен анализ той *стига до заключението, че преобладаващата цел на образуваните дисциплинарни производства срещу жалбоподателката не е била да гарантира спазването на сроковете за приключване на делата, а да я накаже и сплаши поради критичната ѝ позиция по отношение на Висшия съдебен съвет и изпълнителната власт. Сериозността на нарушението по чл. 18 от Конвенцията е вероятната причина делото да бъде класифицирано във второ ниво по значимост.*

Интерес по своето естество представлява решението на ЕСПЧ по делото *Yocheva and Ganeva v. Bulgaria*, в което е установено нарушение на чл. 14 във връзка с чл. 8, тъй като по принцип случаите, когато Съдът приема, че основното нарушение е свързано със забрана за дискриминация, са много редки. Делото е по повод на липсата на възможност за получаване на семейни помощи от самотни майки, чиито деца не са припознати, тъй като в Закона за семейните помощи е уредено, че тя се предоставя само на деца с „един жив родител“ (т.е. ако детето няма двама родители в акта си за раждане, подобна помощ не му се предоставя). Доколкото проблемът опира до несъвършената законодателна регламентация и би могъл да доведе до множество подобни жалби, а и поради факта, че досега този въпрос не е бил повдиган,

¹¹ Той гласи, че „ограниченията, допустими в съответствие с тази Конвенция по отношение упражняването на определени права и свободи, не могат да се прилагат с цел, различна от тази, за чието осъществяване са предвидени“. С други думи, свободата на изразяване може да бъде ограничавана само на основанията, изложени в чл. 10, § 2, но не и по други причини.

това по всяка вероятност дава основание на Съда да класифицира делото във второ ниво по значимост.

Две решения, в които са установени нарушения на правото на мирно ползване на собствеността, са класифицирани във второ ниво по важност. Едното от тях е по делото *Sakskoburggotski and Chrobok v. Bulgaria*, по което Съдът констатира, че след възстановяването на земите от горския фонд на жалбоподателите и започналата търговска експлоатация наложеният мораториум от страна на Народното събрание за каквато и да било търговска дейност, липсата на краен срок на тази забрана и невъзможността да бъде атакуван този акт по какъвто и да било начин са поставили жалбоподателите в ситуация на несигурност за неопределен период от време и така е бил нарушен принципът на пропорционалност. Това са и основанията, поради които вероятно жалбата е класифицирана във второ ниво по важност, а не заради личността на жалбоподателите.

По второто дело – *Stoyanov and Tabakov v. Bulgaria* (№ 2), Съдът констатира, че общинските власти не са се съобразили с неговото предходно решение от 2013 г. (по жалба № 34130/04) и са продължили да предприемат различни действия, чрез които да възпрепятстват правото на жалбоподателите за преференциално закупуване на наемания от тях офис в сграда, която е общинска собственост. Съдът отбелязва, че невъзможността жалбоподателите да получат изпълнението на окончателните решения в резултат на повторни действия на Общинския съвет, насочени към възпрепятстване на изпълнението на съдебните решения, е допълнителен пример за „особена недобросъвестност“ от негова страна и представлява неоправдана намеса в правото на мирно ползване на собствеността. Установени са едновременно нарушения както на чл. 6, § 1, така и на чл. 1 от Протокол № 1. Класифицирането на това решение във второ ниво по важност по всяка вероятност се дължи на твърде явното нежелание на общинските власти да се съобразят с констатациите на първото решение на ЕСПЧ и продължаващите незаконни действия в нарушение на чл. 1 от Протокол № 1.

Прегледът на горепосочените решения по българските жалби, класифицирани в първо и второ ниво по важност, сочи, че

ЕСПЧ установява проблеми както в нормативната уредба по определени въпроси, така и в спазването на стандартите, изработени от него, във връзка с прилагането на Конвенцията от страна на различни държавни институции. Очевидно Съдът намира, че в тези две насоки съществуват сериозни пропуски, които би следвало да бъдат преодоленни, за да не се стига до констатиране на повтарящи се нарушения. Във връзка с това очевидно механизмът за изработване и прилагане на генерални мерки за изпълнение на постановените решения, който действа у нас, страда от съществени недостатъци и е твърде мудар и неефективен. Причините не се коренят в дейността на Дирекцията за процесуално представителство на Министерството на правосъдието, а преди всичко в нежеланието на другите държавни институции и органи да проявят по-голяма заинтересованост и активност и да се включат по-ангажирано в изработването на съответните мерки с цел избягването на констатираните проблеми (било като законодателни промени, било чрез предприемането на съответни действия за промяна на някои порочни практики в тяхната непосредствена работа). Вероятно се налага да бъде изработена нормативна уредба, която по императивен начин и с определяне на крайни срокове да задължава отговорните институции да разработят генерални мерки след постановяване на решения на ЕСПЧ. Особено когато те са по дела, класифицирани в първо и второ ниво по значимост.